

3η Διδακτική Ενότητα

Η φιλοσοφία ως προϋπόθεση για την ευδαιμονία

Κείμενο αναφοράς: Επίκουρος, Επιστολή στον Μενοικέα, 122

α. Εισαγωγικά σχόλια:

Το **Κείμενο αναφοράς** είναι η πρώτη παράγραφος από την *Επιστολή στον Μενοικέα*, μαθητή του **Επίκουρου**. Η *Επιστολή στον Μενοικέα* είναι ένας **προτρεπτικός λόγος**. Ο **Επίκουρος προτρέπει** τον **Μενοικέα να ασκήσει τη φιλοσοφία**. Στην πραγματικότητα, όμως, ο προτρεπτικός αυτός προς τη φιλοσοφία λόγος είναι, μάλλον για πρώτη φορά στην ιστορία της φιλοσοφίας, μια **ανοιχτή πρόσκληση σε όλους τους ανθρώπους**, νέους και γέροντες πρώτα, αλλά και προς άνδρες και γυναίκες, ελεύθερους και δούλους, μορφωμένους και αμόρφωτους, πλούσιους και φτωχούς. Ίσως η μόνη διάκριση που υφίσταται να είναι ανάμεσα σε αυτούς που επιθυμούν να φιλοσοφήσουν και σε εκείνους που δεν επιθυμούν. Ωστόσο, και οι τελευταίοι, αν ακούσουν την αληθινή (δηλαδή την επικούρεια) φιλοσοφία και τον σκοπό της, θα προστρέξουν στο κάλεσμά της.

Ο **Επίκουρος αντιλαμβάνεται τη φιλοσοφία** όχι ως απλή θεωρητική γνώση αλλά ως **ένα τρόπο ζωής**. Αυτός ο φιλοσοφημένος τρόπος ζωής μπορεί να οδηγήσει τον άνθρωπο στην **ευδαιμονία**, η οποία αποτελεί και στην επικούρεια διδασκαλία τον **απώτερο στόχο του ανθρώπου**, το τέλος της ζωής του. Η ψυχική οδύνη, ο σωματικός πόνος και η συνακόλουθη ταραχή της ψυχής είναι για τον **Επίκουρο** παγίδες που απειλούν την ηρεμία του ανθρώπου και ακυρώνουν την **ευδαιμονία**, την ευτυχία του. Αλλά **ο φιλοσοφημένος τρόπος ζωής λειτουργεί ως θεραπεία μιας ζωής που ασθενεί**· η ευτυχία είναι αποκατάσταση της χαμένης υγείας και η φιλοσοφία θα οδηγήσει προς αυτήν λειτουργώντας ιαματικά.

Το περιεχόμενο μιας φιλοσοφημένης ζωής είναι η **απαλλαγή από ποικίλους φόβους** (φόβο για τα φυσικά φαινόμενα, τον πόνο και τον θάνατο, τους θεούς και τη μεταθανάτια ζωή). Και συνακόλουθα, μια **ζωή γαλήνης, ηδονής και ελευθερίας**. Η **ήδονή** αποτελεί για τον **Επίκουρο** ύψιστο αγαθό. Αλλά η **ήδονη** δεν είναι τόσο στιγμιαία απόλαυση όσο μια **διαρκέστερη ψυχική διάθεση, ικανοποίησης και γαλήνης**.

Οι άνθρωποι, λέει ο **Επίκουρος**, έχουμε επιθυμίες, και μάλιστα τόσο πολλές και περίπλοκες που είναι αδύνατο να ικανοποιηθούν. Αλλά αυτό μας προκαλεί θλίψη, ταραχή ή και πόνο. Αν, όμως, **διακρίνουμε τις επιθυμίες μας και περιοριστούμε στην ικανοποίηση των αναγκαίων**, εκείνων που θα μας εξασφαλίσουν την απουσία πόνου και ταραχής, **γινόμαστε ευτυχισμένοι**. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τις ηδονές· σημασία έχουν οι πιο μόνιμες από αυτές, είτε αφορούν στο σώμα είτε στην ψυχή (καταστασιατικά ήδοναί), αυτές που προκύπτουν από την σταθερή ικανοποίηση των αναγκαίων επιθυμιών. **Μια μετρημένη ζωή**, λοιπόν, μπορεί, κατά τον **Επίκουρο**, να εξασφαλίσει στον άνθρωπο την ευτυχία.

β. Θέμα:

Η φιλοσοφία ως προϋπόθεση για την ευδαιμονία.

γ. Δομικά στοιχεία:

1. Προτροπή προς τους ανθρώπους για ενασχόληση με τη φιλοσοφία, ανεξάρτητα από την ηλικία τους. Αιτιολόγηση:

- Η ψυχική υγεία παραμένει πάντα ζητούμενο.
- Η φιλοσοφία εντάσσεται στις δραστηριότητες κάθε ηλικίας, όπως και η επιδίωξη της ευτυχίας. Ειδικότερα: Η φιλοσοφία **α.** διατηρεί τον ηλικιωμένο νέο και **β.** εξοπλίζει με ωριμότητα το νέο.

2. **Συμπέρασμα**: Η μέριμνα του ανθρώπου πρέπει να είναι στραμμένη προς ό,τι του εξασφαλίζει την ευτυχία, εφόσον αυτή είναι ο υπέρτατος στόχος του βίου.

δ. Ερμηνευτικά σχόλια:

• **Μήτε νέος τις ὢν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρον ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν**: Το κείμενο αρχίζει με δύο κύριες προτάσεις επιθυμίας, οι οποίες συνδέονται παρατακτικά μεταξύ τους με τους αποφαιτικούς συμπλεκτικούς συνδέσμους **μήτε-μήτε** («**Μήτε... φιλοσοφεῖν**», «**μήτε... φιλοσοφῶν**»). Τα ρήματα των προτάσεων αυτών («**μελλέτω**», «**κοπιάτω**») είναι **προτρεπτικές προστακτικές**, στις οποίες είναι φανερός ο **δεοντολογικός χαρακτήρας** (= δεν πρέπει κανείς να αργοπορεί / να αποφεύγει να φιλοσοφεί). Το **προτρεπτικό ύφος** αρμόζει σε ένα προτρεπτικό λόγο με διδακτικό χαρακτήρα, όπως είναι η επιστολή του **Επίκουρου** στον **Μενοικέα**.

Οι προτροπές αυτές αποκαλύπτουν επίσης ότι η **βούληση** του ανθρώπου είναι η κινητήρια δύναμη των ενεργειών του. Ο άνθρωπος είναι **ελεύθερος** να επιλέξει και να διαμορφώσει τον τρόπο της ζωής του και γι' αυτό κρατάει στα χέρια του την **δυνατότητα να γίνει ευτυχισμένος**. Με τις προστακτικές αυτές καλείται, λοιπόν, να πάρει αποφάσεις και να αναλάβει την **ευθύνη** των πράξεών του.

Οι προτροπές για ενασχόληση με τη φιλοσοφία («**φιλοσοφεῖν**» «**φιλοσοφῶν**») απευθύνονται στους ανθρώπους κάθε ηλικίας, νέους και ηλικιωμένους («**Μήτε νέος ὢν... μήτε γέρον ὑπάρχων**»). Κατ' επέκταση έχουν αποδέκτη **όλους τους ανθρώπους**, άνδρες και γυναίκες, ελεύθερους και δούλους, μορφωμένους και αμόρφωτους, πλούσιους και φτωχούς.

• **οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδείς ἐστίν οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαῖνον**: Από αυτό το σημείο ο **Επίκουρος** **στηρίζει την προτροπή** του για φιλοσοφία με **αιτιολογήσεις** («**γὰρ**») που αφορούν τόσο τους νέους όσο και τους ηλικιωμένους, **αναιρώντας με διαλογικό ύφος τις υποθετικές αντιρρήσεις** που θα πρόβαλλαν είτε οι πρώτοι είτε οι δεύτεροι.

Επομένως, ούτε οι νέοι πρέπει να θεωρούν τον εαυτό τους ανώριμο («**ἄωρος**»), ούτε οι ηλικιωμένοι υπερώριμο («**πάρωρος**») για τη φιλοσοφία, καθώς το ζητούμενο της ψυχικής και πνευματικής υγείας δεν γνωρίζει «**ῥαν**», δηλαδή κατάλληλη χρονική στιγμή ή περίοδο. Αυτό ακριβώς υπογραμμίζει η **χρήση των αντίθετων και συγγενών ετυμολογικά επιθέτων** «**ἄωρος**» και «**πάρωρος**».

Τα επίθετα αυτά προσδιορίζονται από τον εμπρόθετο «**πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαῖνον**», ο οποίος δηλώνει σχέση αναφοράς (= σε σχέση με αυτό που διασφαλίζει την ψυχική υγεία). Η φιλοσοφία κατά τον **Επίκουρο** **λειτουργεί ιαματικά**, καλείται δηλαδή να θεραπεύσει μια ζωή που ασθενεί ψυχικά, υποφέρει και ταραζεται από ποικίλους φόβους και «**πάθη**», δηλαδή από βίαια συναισθήματα, τα οποία απομακρύνουν τον άνθρωπο από την γαλήνη και την «**ἡδονήν**», δηλαδή την ευτυχία. Η ιδέα ότι η φιλοσοφία μεριμνά για την ψυχική υγεία -περίπου όπως η

ιατρική για την υγεία του σώματος- συναντάται σε πολλά κείμενα του **Επίκουρου**, όπως και άλλων Ελλήνων φιλοσόφων.

• Ὁ δὲ λέγων ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὥραν ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ὅμοιός ἐστιν τῷ λέγοντι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρεῖναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτι εἶναι: Για να αντικρούσει ο **Επίκουρος** πιθανές ενστάσεις και αντιρρήσεις στον ισχυρισμό του ότι η φιλοσοφία είναι κατάλληλη για κάθε «ὥραν» και κάθε άνθρωπο, εισάγει στον λόγο του μια αναλογία («ὅμοιός ἐστιν»). Παραλληλίζει τον άνθρωπο που θα υποστηρίζει («ὁ δὲ λέγων») ότι αυτή δεν προσφέρεται για τον καθένα -είτε γιατί είναι ακόμη νωρίς («μήπω ὑπάρχειν ὥραν») είτε διότι είναι πλέον πολύ αργά («παρεληλυθέναι τὴν ὥραν»)- με εκείνον που ισχυρίζεται και πιστεύει («τῷ λέγοντι») ότι η «εὐδαιμονία» δεν είναι εφικτή κάθε χρονική περίοδο της ζωής του ανθρώπου («ἢ μήπω παρεῖναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτι εἶναι πρὸς εὐδαιμονίαν») και που περιμένει την κατάλληλη στιγμή για να επιδιώξει την ευτυχία.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ελληνική φιλοσοφία, στο σύνολό της, αναγνωρίζει ως επιδίωξη ζωής για τον άνθρωπο την **ευτυχία**. Για τους περισσότερους φιλοσόφους της αρχαιότητας η εὐδαιμονία είναι ο **τελικός σκοπός της ανθρώπινης ζωής, το απώτατο αγαθό**. Ωστόσο κάθε φιλόσοφος και κάθε φιλοσοφική σχολή δίνουν διαφορετικό περιεχόμενο στην έννοια.

• Ὅστε φιλοσοφητέον καὶ νέω καὶ γέροντι: Στην πρόταση διατυπώνεται με σαφήνεια το **συμπέρασμα του συλλογισμού** με τον οποίο υποστηρίζονται η αξία και η λειτουργία της φιλοσοφίας. Ολόκληρος ο συλλογισμός μπορεί να διατυπωθεί σε τυπική μορφή-δομή ως εξής:

1η Προκείμενη: Η ψυχική και πνευματική υγεία αφορά όλους τους ανθρώπους, νέους και ηλικιωμένους.

2η Προκείμενη (εννοούμενη): Η φιλοσοφία εξασφαλίζει την ψυχική και πνευματική υγεία.

Συμπέρασμα: Όλοι, νέοι και ηλικιωμένοι, πρέπει να φιλοσοφούν.

• τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάξῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων: Με μια νέα **διαίρεση** η οποία πλαισιώνεται από δύο **δευτερεύουσες τελικές προτάσεις** («τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάξῃ... τῷ δὲ ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ἦ...») προσδιορίζεται ακριβέστερα η προσφορά του φιλοσοφικού στοχασμού τόσο στους ηλικιωμένους όσο και στους νέους. Η συμμετρία **στις συντακτικές δομές** ολοκληρώνεται με δύο εμπρόθετους **προσδιορισμούς της αιτίας**, έναν μέσα σε κάθε δευτερεύουσα πρόταση («διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων», «διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων»). Τέλος, οι **πολλές αντιθέσεις** («τῷ μὲν-τῷ δὲ», «γηράσκων νεάξῃ», «τῶν γεγονότων-τῶν μελλόντων», «νέος-παλαιός»), το **σχῆμα χιαστί** («νέω καὶ γέροντι-τῷ μὲν... τῷ δὲ») και τα **δύο οξύμωρα σχήματα** («γηράσκων νεάξῃ», «νέος ἅμα καὶ παλαιός») προσδίδουν στο **ύφος** λογοτεχνικές αρετές, **κομψότητα και χάρη**. Η διπλή αντίθεση («τῷ μὲν νέω... γηράσκων νεάξῃ-τῷ δὲ γέροντι... νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ἦ») υπογραμμίζει τον **συγκερασμό των ιδιοτήτων της νεότητας και της ώριμης-γεροντικής ηλικίας** που προσφέρει η ενασχόληση με τη φιλοσοφία.

Στο πρώτο σκέλος της αντίθεσης («τῷ μὲν... τῶν γεγονότων») ο **Επίκουρος** διευκρινίζει ότι χάρη στη φιλοσοφία ο άνθρωπος καθώς γερνάει («γηράσκων»), **διατηρείται νέος στο πνεύμα και στην ψυχή ή ξανανιώνει** («νεάξῃ»),

δηλαδή ανανεώνεται ψυχικά και πνευματικά, καθώς θυμάται τα ευχάριστα γεγονότα του παρελθόντος και είναι ευγνώμων που τα έχει γευτεί. Εδώ η μνήμη της βιωμένης ευτυχίας, οι ευχάριστες αναμνήσεις ανακαλούνται με ευγνωμοσύνη και γίνονται όχημα της παρούσας ευτυχίας, καθώς βεβαιώνουν ότι η ζωή δεν πέρασε μάταια και άχαρα. Μέσα από αυτή τη σκέψη προσεγγίζουμε την επικούρεια αντίληψη ότι ο άνθρωπος -κυρίως ο άνθρωπος περασμένης ηλικίας- πρέπει να ευγνωμονεί τη ζωή για όσα του έχει προσφέρει. Για να το πετύχει αυτό είναι αναγκαία η συμβολή της φιλοσοφίας.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα το επιχείρημα, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι για τον **Επίκουρο** οι ψυχικές ηδονές είναι παρούσες στην ψυχή για μακρό χρονικό διάστημα μέσω της μνήμης. Όπως παραδίδει ο **Διογένης ο Λαέρτιος**, ο **Επίκουρος** κατά την ημέρα του θανάτου του έγραψε ένα γράμμα στον φίλο του και παλιό μαθητή του **Ιδομενέα τον Λαμψακηνό** δηλώνοντας ότι ζει ευτυχισμένος «τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ βίου», αν και είχε συνεχείς πόνους, με αγαλλίαση ψυχής, επειδή **θυμάται τους φιλοσοφικούς στοχασμούς** που είχαν κάνει οι δυο τους («ἐπὶ τῇ τῶν γεγονότων ἡμῖν διαλογισμῶν γνώμῃ»). Προφανώς λοιπόν και σε αυτό το χωρίο αναφέρεται σε τέτοιες ηδονές οι οποίες εγγράφονται, εντυπώνονται στην ψυχή του ανθρώπου και τον συντροφεύουν, καθώς τις ξαναζει μέσω της μνήμης στην άχαρη γεροντική ηλικία.

• τῷ δὲ ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ἦ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων: Στο δεύτερο σκέλος της αντίθεσης («τῷ δὲ...») επισημαίνεται η **προσφορά της φιλοσοφίας στους νέους**. Ο νέος, που ηλικιακά χαρακτηρίζεται από ανωριμότητα και φόβο για τα ενδεχόμενα δεινά που θα βιώσει στο μέλλον, με τον φιλοσοφικό στοχασμό καθίσταται ώριμος πνευματικά και ψυχικά, καθώς υπερνικά τους φόβους του για το μέλλον. Το **οξύμωρο σχήμα** «τῷ δὲ ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ἦ» υπογραμμίζει ότι η **φιλοσοφία συμβάλλει στην υπέρβαση, στην αναίρεση, τόσο των ηλικιακών όσο και άλλων διαφοροποιήσεων και διακρίσεων, οι οποίες είναι τελικά ασήμαντες για τον άνθρωπο**. Έτσι, ο φιλοσοφικός στοχασμός προσφέρει την γεφύρωση της νεότητας με τα γηρατεία, συνδυάζοντας το σφρίγος και την πνευματική ακμή της νεότητας με την ωριμότητα των γηρατειών.

Αξιοπρόσεκτος για το νόημα είναι ο εμπρόθετος προσδιορισμός «**διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων**». Ο **άνθρωπος με τη φιλοσοφία κατανικά τον φόβο για τα μελλούμενα**, καθώς ωριμάζει η σκέψη του και μπορεί νοητικά να επεξεργαστεί πολλές μελλοντικές καταστάσεις και πιθανότητες. Γενικότερα, ο φιλοσοφικός στοχασμός αποτελεί κατά τον **Επίκουρο θεραπεία για τα «πάθη» της ψυχής**, δηλαδή για τα ισχυρά και ενοχλητικά συναισθήματα, όπως είναι ο πόνος, ο φόβος, η λύπη, η στέρηση, που υποδουλώνουν τον άνθρωπο και τον κάνουν δυστυχισμένο. Στο χωρίο που εξετάζουμε η φιλοσοφία καταπολεμά τον φόβο -ή, μάλλον, τους φόβους- που εμφυτεύει στην ψυχή του ανθρώπου, η αβεβαιότητα για όσα πρόκειται να συμβούν στο μέλλον («**τῶν μελλόντων**») και, ασφαλώς, διώχνει τον φόβο του θανάτου.

Σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η **ἡδονή είναι το βασικό συστατικό στοιχείο της ανθρώπινης ευδαιμονίας**: «τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν εἶναι τοῦ μακαρίως ζῆν» (*Επιστολή στον Μενοικέα*, 129).

Ολοκληρώνοντας την πραγμάτευση του χωρίου «**τῷ μὲν ὅπως γηράσκων... διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων**» διακρίνουμε έναν **δεύτερο συλλογισμό**,

με τον οποίο ο **Επίκουρος** ενισχύει την κεντρική του θέση. Ο συλλογισμός αυτός μπορεί να διατυπωθεί σε τυπική μορφή-δομή ως εξής:

1η Προκείμενη: Οι νέοι, καθώς θα οδηγούνται προς τα γηρατειά, θα τείνουν να διασώσουν την νεότητά τους, μέσα από την ευγνωμοσύνη για όσα ζουν.

2η Προκείμενη: Οι ηλικιωμένοι, θα νιώθουν νέοι μέσα στα γηρατειά τους, καθώς θα αναπτύσσουν την έλλειψη φόβου για το μέλλον.

3η Προκείμενη (εννοούμενη): Τόσο η ευγνωμοσύνη για τη ζωή, όσο και η αφοβία για τα μελλοντικά δεινά ή τον θάνατο αποτελούν μια φιλοσοφική στάση ζωής.

Συμπέρασμα: Επιβάλλεται να φιλοσοφεί κάθε άνθρωπος, ανεξαρτήτως ηλικίας, για την ευτυχία.

• **Μελετᾶν οὖν χρὴ τὰ ποιοῦντα τὴν εὐδαιμονίαν:** Πρόκειται για την **πρόταση κατακλείδα της παραγράφου**, όπως φαίνεται και από την χρήση του συμπεριφοριστικού συνδέσμου «οὖν». Και σε αυτό το χωρίο είναι φανερός ο προτρεπτικός και διδακτικός τόνος («**χρὴ μελετᾶν**»).

Για να κατανοήσουμε το νόημα της προτροπής, θα πρέπει να προσδιορίσουμε τη σημασία του απαρεμφάτου «μελετᾶν». «**Μελετῶ**» σημαίνει φροντίζω για κάτι, δίνω προσοχή σε κάτι, το σπουδάζω. Αντίστοιχα «**μελέτη**» στην αρχαία ελληνική σημαίνει φροντίδα, επιμέλεια, άσκηση. Στον πλατωνικό διάλογο *Φαίδων* (81a) ο **Σωκράτης** αναφέρεται στη φιλοσοφική δραστηριότητα της ψυχής ως μελέτη θανάτου. Στο χωρίο που εξετάζουμε ο **Επίκουρος** συμβουλεύει τον άνθρωπο **να θυμάται και να μελετά διαρκώς τις βασικές αρχές της (επικούρειας) φιλοσοφίας και αναλόγως να διαμορφώνει τη ζωή του.**

Φτάνοντας στο τέλος της παραγράφου έχουμε κατανοήσει ότι ο **Επίκουρος** συνδέει το «φιλοσοφείν» με τον «εὐδαίμονα βίον», δηλαδή με την ευτυχισμένη και πλήρη ζωή, χωρίς τα δυσάρεστα συναισθήματα που συχνά απομακρύνουν τον άνθρωπο από εκείνη την ψυχική και πνευματική κατάσταση που βιώνεται ως ευτυχία.

• **εἶπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν:** Η ευδαιμονία καταξιώνεται ως «τέλος» της ανθρώπινης ζωής, ως **απώτατος ανθρώπινος στόχος**, θέση η οποία, όπως προαναφέραμε, αποτελεί κοινό τόπο σε όλες τις φιλοσοφικές σχολές της αρχαιότητας. Οι δύο **δευτερεύουσες υποθετικές προτάσεις** («**εἶπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν**» και «**ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν**»), οι οποίες και πάλι **συνδέονται αντιθετικά**, καθώς εκφράζουν αντίθετα νοήματα («**παρούσης**» - «**ἀπούσης**», «**πάντα ἔχομεν**» - «**πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν**») προσφέρουν τα **τεκμήρια** που επιβεβαιώνουν με βάση τη **βιοτική πείρα** την παραπάνω θέση: Η παρουσία της εξασφαλίζει τα πάντα, ὅτι μπορεί να επιθυμήσει, να ζητήσει ο άνθρωπος, ενώ η απουσία της μας ωθεί να κάνουμε τα πάντα ὥστε να την αποκτήσουμε. Καθώς ο **υποθετικός λόγος** εκφράζει το **πραγματικό** («**ἔχομεν**», «**πράττομεν**»: οριστικές), οι προτάσεις νοηματικά εκφράζουν αντικειμενική προϋπόθεση και είναι περίπου ισοδύναμες με αιτιολογικές (εἶπερ = ἐπεὶπερ).

ε. Φιλοσοφία και ευδαιμονία:

Ο Επίκουρος υποστηρίζει συχνά ότι η φιλοσοφία δεν έχει αξία παρά μόνο όταν βοηθά τον άνθρωπο να κατακτήσει την ευδαιμονία.

Η γνώση (φρόνησις) είναι απαραίτητη γιατί θα υπολογίσει τον βαθμό της ηδονής ή του πόνου που μπορεί να προσμένει στην κάθε περίπτωση. Επιπλέον, **η γνώση θα κρίνει ως ποιο βαθμό ο άνθρωπος θα ενδώσει στις διάφορες επιθυμίες**. Ωστόσο τις πνευματικές χαρές οι οποίες είναι και οι ανώτερες απολαύσεις, ο σοφός δεν τις αναζητεί στην καθαρή γνώση, παρά στον καλαισθητικό εκλεπτυσμό της ζωής, στη γεμάτη πνευματικότητα και αβροφροσύνη συναναστροφή με τους φίλους, στην άνετη διαμόρφωση της καθημερινής ζωής. **Ξέρει ποιες απολαύσεις μπορεί να προσφέρει στο εαυτό του και δεν παραλείπει καμία**. Ο σοφός δεν είναι τόσο ανόητος να δυσανασχετεί με την τύχη ή να παραπονείται που δεν μπορεί να τα έχει όλα. **Αυτή είναι η άταραξία του**.

Παράλληλα κείμενα

Παράλληλο κείμενο 1: Αριστοτέλης, Ἠθικὰ Νικομάχεια, Β 2.1-4, 1103b26-1104a5

Κατά τον **Αριστοτέλη** η **εὐδαιμονία**, σύμφωνα με τον ορισμό στο τέλος του Α' βιβλίου, είναι **ἐνέργεια ψυχῆς τις κατ' ἀρετὴν τελείαν**, δηλαδή η ευδαιμονία δημιουργείται, **εφόσον τίθεται σε ενέργεια η δυναμικότητα της ψυχῆς και κατορθώνει να αποδίδει ο άνθρωπος κάθε τι που είναι προορισμένος να αποδώσει**. Εφόσον, όμως, η ευδαιμονία είναι μια δραστηριότητα (ἐνέργεια) σύμφωνη προς την αρετή, ο **Αριστοτέλης επιχειρεί να αναλύσει τον χαρακτήρα της αρετής**. Οι ηθικές αρετές είναι **αποτέλεσμα του ἔθους**, του εθισμού και της συνήθειας του ανθρώπου, που με την επανάληψη ενός ορισμένου τρόπου συμπεριφοράς αποκτά την ανάλογη αρετή. Ο **Αριστοτέλης** δεν λησμονούσε τη βασική σωκρατική θέση ότι η αρετή είναι γνώση, αλλά δεν μπορούσε να τη δεχτεί όπως είχε διατυπωθεί δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στην πράξη και στις ενέργειες του ανθρώπου. Ο **Αριστοτέλης** πιστεύει ότι στην ηθική δεν μπορούμε να ξεκινούμε, όπως έκανε ο **Πλάτων**, από τη γενική παράσταση της Ιδέας του Αγαθού. Για τον **Αριστοτέλη** η **αγαθότητα, η ηθικότητα, η αρετή γεννιούνται από την αλληλεπίδραση του πνευματικού, διανοητικού και του ηθικού στοιχείου**. Είναι βαθύτατη πίστη του **Αριστοτέλη** ότι το ήθος (ο χαρακτήρας) εξαρτάται σε απόλυτο βαθμό από το έθος (εθισμός, συνήθεια) **αποκλείοντας τη «φύση» που δεν εξαρτάται από εμάς**, ενώ θεωρεί ότι η διδασχή (ο λόγος) δεν φέρνει αποτέλεσμα σε όλους.

Το γεγονός ότι η αριστοτελική ηθική είναι εξ αρχής **προσανατολισμένη όχι στη γνώση αλλά στην πράξη έχει καίριες γνωσιολογικές συνέπειες**. Ο φιλόσοφος δεν πρόκειται να αναζητήσει απόλυτες αξίες και ακαταμάχητες αλήθειες, αλλά θα εξετάσει την ηθική πράξη μέσα σε συγκεκριμένα ιστορικά συμφραζόμενα και χωροχρονικά πλαίσια (π.χ. πόλη κράτος).

Παράλληλο κείμενο 2: Επίκουρος και Διογένης Οινουανδεύς

Κεντρική ιδέα του αποσπάσματος αποτελεί ο πανανθρώπινος χαρακτήρας της επικούρειας φιλοσοφίας και η πρακτική ωφελιμότητα της φιλοσοφίας στη ζωή του κάθε ανθρώπου. Ο **Διογένης** απευθύνεται στους πάντες υπερβαίνοντας όρια χρόνου και χώρου. Την εποχή του έχει προ πολλού καταρρεύσει η

πολιτειακή δομή της αρχαιοελληνικής πόλεως και ο φιλόσοφος μπορεί πια να ενστερνίζεται ένα πνεύμα οικουμενικό.

Παράλληλο κείμενο 3: Σενέκας, Επιστολή 90, 27

Η φιλοσοφία έχει εποπτικό, ελεγκτικό ρόλο με στόχο την ευδαιμονία· ευτυχία του ανθρώπου. **Σενέκας, Επίκουρος, Αριστοτέλης** φαίνεται να συνηγορούν υπέρ της φιλοσοφίας και της προτεραιότητας που αυτή έχει στη ζωή του ανθρώπου. Τίθεται όμως το ερώτημα **εάν δίνουν το ίδιο περιεχόμενο στον όρο φιλοσοφία, όπως και στον όρο ευδαιμονία**. Για παράδειγμα ο **Επίκουρος** είναι αντίθετος με την έννοια της εγκυκλίου παιδείας που περιλαμβάνει ρητορική, λογοτεχνία, μουσική και μαθηματικά: «μακαρίζω σε, ὦ οὗτος, ὅτι καθαρὸς πάσης παιδείας ἐπὶ φιλοσοφίαν ὥρμησαι». Επίσης για τη φιλοσοφία έλεγε: «ἐνέργειαν εἶναι λόγοις καὶ διαλογισμοῖς τὸν εὐδαιμόνα βίον περιποιούσαν».

Παράλληλο κείμενο 4: Κ. Π. Καβάφης, «Από την σχολήν του περιώνυμου φιλοσόφου»

Ο **Καβάφης** προβάλλει εμφατικότερα την απόρριψη της φιλοσοφίας (ποιας φιλοσοφίας άραγε, της επικούρειας;) και γι' αυτό την τονίζει αποκλειστικά και στον τίτλο του ποιήματος δημιουργώντας έναν «ήρωα», σύμφωνα με τα δικά του αισθητικά πρότυπα, που επιλέγει να αφηθεί στις ηδονές και αδιαφορεί για την προσφορά του στους συνανθρώπους του αποτελώντας σύμπτωμα και αίτιο μιας παρακμάζουσας κοινωνίας.

Αυτό, ίσως επειδή η ίδια φιλοσοφία λειτουργούσε στα χρόνια του **Αμμώνιου Σακκά** (175-242 μ.Χ.) ως επιλέξιμος τρόπος ζωής· και, εξάλλου, ο νεαρός πρωταγωνιστής του ποιήματος εμφανίζεται να τον πλησίασε για δύο χρόνια (χωρίς να αποκόμισε τίποτα).

Ο ίδιος ο ποιητής, βεβαίως, μάλλον δεν βάλλει ευθέως κατά της φιλοσοφίας εν γένει, αλλά **ίσως κατά μίας φιλοσοφίας που πιθανόν ενισχύει μία ασκητική αντίληψη για τη ζωή ή δεν έχει προσανατολισμό προς την πράξη**.

Ο νεαρός πρωταγωνιστής του εμφανίζεται να επέλεξε τον **Άμμωνα Σακκά** ως περιώνυμο (χωρίς να τον εκτιμά: γέρος), πιθανόν να ζητούσε σ' αυτόν κάτι για να καταπολεμήσει την ανία του, και εντέλει θα μπορούσε να τον εναλλάξει με οποιονδήποτε άλλο φιλόσοφο, αδιακρίτως του τι αυτός θα δίδασκε. **Όλα αυτά δείχνουν ότι ο φιλοσοφικός τρόπος ζωής υπακούσει σε ορισμένες αρχικές προϋποθέσεις**.